

3. Кончакова С. В. Динамика концепта „джентльмен” в английском национальном сознании (на примере романа Ч. Дикенса „Большие надежды”) / С. В. Кончакова // Вестник МГУ : Сер. 19. Лингвистика и межкультурная коммуникация. – 2006. – № 13. – С. 172–182.
4. Оссовская М. Рыцарь и буржуа: Исслед. по истории морали/ М.Оссовская ; Пер. с польск. ; общ. ред. А. А. Гусейнова ; вступ. ст. А. А. Гусейнова и К. А. Шварцман. – М. : Прогресс, 1987 – 528 с.
5. Ощепкова В. В. Язык и культура Великобритании, США, Канады, Австралии, Новой Зеландии / В. В. Ощепкова. – М. ; СПб. : ГПОССА/КАРО, 2004. – 336 с.
6. Цветкова М. В. Концепт „fair play” в английской национальной ментальности / М. В. Цветкова // Филология и культура : материалы 3-й международной конференции. – Тамбов : Изд-во Тамб. ун-та, 2001. – С. 87–90.
7. Altmann G. The nature of linguistic units / G. Altmann // Journal of Quantitative Linguistics. – № 3. – 1996. – P. 1–7.

О.І. Заграновська (Івано-Франківськ)

ТИПИ КОМУНІКАТИВНИХ НЕВДАЧ, ПОВ'ЯЗАНІ З УЖИВАННЯМ МОВЛЕННЄВИХ ЖАНРІВ (на матеріалі англійського, українського та російського мовлення)

Аналізується природа комунікативних невдач, що виникають у процесі застосування мовленнєвих жанрів. З'ясовуються причини, які до цього призводять. Наводяться приклади типів комунікативних невдач, зумовлених неправильним вибором чи застосуванням того чи іншого мовленнєвого жанру у процесі спілкування.

На прикладах творів вітчизняних та зарубіжних авторів продемонстровано, що такі фактори, як неволодіння мовною компетенцією, невміння правильно вжити мовленнєвий жанр, відсутність комунікативної мети призводять до порушення процесу спілкування.

Ключові слова: мовленнєвий жанр, адресат, адресант, комунікативний акт, комунікативна невдача, мовна компетенція, комунікативна мета.

Анализируется природа коммуникативных неудач, связанных с употреблением речевых жанров. Выясняются причины этого явления. Приводятся примеры типов коммуникативных неудач, обусловленных неверным выбором или употреблением речевого жанра в процессе общения.

На примерах работ отечественных и зарубежных авторов показано, что такие факторы, как отсутствие языковой компетенции, коммуникативной цели, а также неумение правильно употребить речевой жанр приводят к нарушению акта коммуникации.

Ключевые слова: речевой жанр, адресат, адресант, коммуникативный акт, коммуникативная неудача, языковая компетенция, коммуникативная цель.

The research focuses on the analysis of the nature of communication breakdowns, connected with the usage of speech genres, and the disclosure of the causes which lead to them. The examples of the types of communication breakdowns which are caused by the wrong usage of speech genres in the intercourse are presented.

On the examples of works of home and foreign authors it has been shown that such factors as the absence of language competence, communication aim, and the inability to use the proper speech genre lead to the breakdowns in human intercourse.

Key words: speech genre, addressee, addresser, communicative intercourse, communication breakdowns, language competence, communication aim.

Дослідження мовленнєвих жанрів як однієї з категорій комунікації визнається одним із найактуальніших у сучасній антропо- і комунікативно (прагматично) зорієнтованій лінгвістиці. На думку російського філолога М. Бахтіна, який ґрунтовно займався вивченням даної проблеми, мовленнєві жанри (надалі МЖ) – це відносно стійкі типи висловлювань, яким властиві тематичний склад, стиль і композиційна будова, а також наявність комунікативної мети.

Ідеї М. Бахтіна підтримали й розвинули інші зарубіжні дослідники, зокрема А. Вежбицька, В. Дементьєв, М. Федосюк. Вони трактують МЖ як прийняті в конкретних ситуаціях і призначені для передавання певного змісту типові способи побудови мовлення або як розгорнуту мовленнєву побудову, що складається з кількох мовленнєвих актів [2].

Не менш важливим питанням видається у цьому розрізі також з'ясування природи комунікативних невдач (надалі – КН), що інколи супроводжують реальне людське спілкування і роблять його менш ефективним.

Отже, мета нашого дослідження полягає у аналізі природи КН у процесі застосування МЖ і з'ясуванні причин, які до цього призводять. Досягнення поставленої мети передбачає виконання низки завдань, а саме: визначити передумови успішної комунікації; встановити роль мовця і слухача у забезпеченні успішного процесу спілкування; з'ясувати основні фактори виникнення КН у спілкуванні.

Предметом дослідження є регулярні КН, що виникають при породженні та сприйнятті МЖ, а також причини їх появи.

Проблема порушення акту комунікації на сьогоднішній день вважається не до кінця вивченою і викликає чималий інтерес як серед вітчизняних, так і серед зарубіжних учених (М. Бахтін, Ф. Бацевич, А. Вежицька, В. Дементьєв, В. Голдін та ін.). Це, водночас і спрямованість лінгвістичних досліджень на вивчення результативності комунікації в сучасному англійському мовленні та причин, що перешкоджають її успішності, зумовлює актуальність даної теми.

Для з'ясування природи та причин виникнення КН у процесі комунікації необхідно зрозуміти сутність мовленнєвого спілкування. Вона полягає в передачі адресантом та сприйнятті адресатом інформації, знань, досвіду. Ця передача здійснюється за допомогою вербальних і невербальних компонентів. Якщо комунікант володіє нормами невербальної поведінки, це подвоює ефект дії інформації, що передається. Для забезпечення успішного обміну інформацією адресату й адресантові необхідно володіти високим рівнем комунікативної компетенції, яка складається з мовного, мовленнєвого та прагматичного компонентів. Знання й компетенція – одні з основних чинників, які сприяють або ж перешкоджають процесу спілкування. Мовець повинен узгоджувати свою комунікативну компетенцію з аналогічними даними слухача (Н. Шумарова). Термін „мовна компетенція” запропонований Н. Хомським і визначався як „знання мови” та протиставлявся „мовленнєвій компетенції” – „використанню мови”. Щодо граматичного аспекту, він, як основний, але не єдиний критерій мовної компетенції, повинен бути доповнений іншими показниками мовленнєвого розвитку особистості, що відображають кількісний склад словника (активного й пасивного), якісний запас його лексичного і фразеологічного компонентів, розмаїття граматичних конструкцій і стилістичних ресурсів для використання в процесі спілкування. Мовленнєвий компонент комунікативної компетенції відтворює мовну систему в дії й передбачає вміння використовувати мовні засоби, знання закономірностей їх функціонування для побудови висловлювань, які виражають найпростіші почуття і навіть передають нюанси інтелектуальної інформації [5]. Функціонування всіх видів знань як єдиного цілого в адресата й адресанта у процесі обміну інформацією виступає одним із чинників, що сприяє успішності комунікативного акту. Ступінь розуміння адресатом інформації, що передається адресантом, залежить: 1) від мовця, від того, наскільки детально й адекватно він описав ситуацію; 2) від самого слухача, наскільки детально й адекватно йому вдалося з окремих елементів повідомлення створити у своїй свідомості цілісну картину. Для досягнення успіху адресат використовує механізм ймовірного прогнозування [7]. На початковому етапі спілкування досвідчені комуніканти інтуїтивно роблять спробу спрогнозувати рівень сформованості комунікативної компетенції та обсяг тезауруса один одного. На основі подібного аналізу підбираються необхідні мовні ресурси для максимально адекватного виразу своїх намірів та повного донесення потрібної інформації до адресата. Під час спілкування комуніканти повинні розуміти позиції один одного, оскільки нерозуміння найчастіше стає причиною КН. Процес комунікації визначається також характером адресатності. Комунікація може бути персонально адресованою, коли реальний адресат відомий. Можлива також надперсональна адресованість, коли реальний адресат невідомий [6]. Реальний мовець може тільки прагнути повного взаєморозуміння з реальним слухачем. Зрозуміло, що процес комунікації буде проходити успішно, якщо комуніканти – це ідеальний мовець і ідеальний слухач. Мовець і слухач повинні знати про можливі труднощі в процесі спілкування, бути підготовленими до їх подолання і, врешті-решт, досягати поставленої комунікативної мети.

Співрозмовники можуть не однаковою мірою володіти комунікативною компетенцією, а також різними видами знань. Будь-яке з порушень правил мовної системи ускладнює процес комунікації, як-от:

Mr. Healy was much older than his wife. It was whispered, Patsy said, that he couldn't cut the mustard, Eve and Benny spent long hours trying to work out what this could mean. Mustard came in a small tin and you mixed it with water. How did you cut it? Why should you cut it? (M. Binchy) [8].

Зокрема, у наведеному прикладі значення cut the mustard так і залишилось незрозумілим слухачам, хоча вони робили спробу зрозуміти це стійке словосполучення, аналізуючи кожний його елемент окремо. Мовець вступає у спілкування для досягнення своєї мети, що можливе лише через розуміння. Важливим питанням нашого дослідження також залишається з'ясування причин КН у спілкуванні, що пов'язані з МЖ. Адже часто збій у спілкуванні відбувається, тому що МЖ не виконує свого призначення, а мовець не досягає своєї іллокутивної мети або досягає її з певними труднощами.

У чому ж полягає специфіка КН (девіацій, провалів)? КН – когнітивні за своєю природою [4, с. 118–119], виявляються в порушеннях не стільки мовної, скільки комунікативної семантики (прагматики). Тобто, якщо мовець вибрав не той тип іллокуції (надання висловлюванню потрібної комунікативної спрямованості) чи не таку її міру, то це його когнітивна помилка, помилка вибору, орієнтації у спілкуванні, у стратегії ведення розмови тощо.

Нижче, спираючись на приклади з художньої літератури англійської, української та російської мовами, спробуємо класифікувати невдачі, пов'язані з жанровими комунікативними компетенціями носіїв мови.

Комунікативні невдачі, пов'язані з особою адресанта. Невдачі цього типу можна трактувати як невміння адресанта побудувати МЖ, який би відповідав певному дискурсу:

Переглянувши цей документ, він [Махновець] *так і не зрозумів: його засуджують за цей вчинок чи виправдовують* (М. Бабак. „Вільхова кров”) [4]. Або ж недбале ставлення до вибору структури висловлювання, належних лексичних одиниць:

LOTTE SHOEN. Oh, no really! Just tell me what on earth you put in that drink - and without the riddle, please.

LETTICE DOUFFET. It's nothing dangerous. I assure you. Just mead, vodka, sugar and lovage.

LOTTE SHOEN. Lovage? What's that?

LETTICE DOUFFET. Lovage. Its name derives from „love ” and „ache ”. Ache is the medieval From parsley [9].

В обох наведених вище прикладах зміст висловлювання незрозумілий співрозмовнику.

КН, пов'язані з уживанням мовцем МЖ, що не відповідає ситуації спілкування. Прикладом цього виступають напружені стосунки між учасниками комунікації (зокрема, між секретаркою Вірочкою та Новосельцевим із п'єси Е. Брагінського та Е. Рязанова „Службовий роман”).

[Незважаючи на недобррозичливе ставлення до себе з боку Новосельцева, Вірочка звертається до нього зі словами, які можна вважати засобами МЖ „демонстрації душевної відкритості”.]

—Знаєте, Новосельцев,.. нас, секретарш, начальство обычно не замечает. К нам настолько привыкают, что при нас они остаются сами собой.

—К чему эта исповедь? - недобржелательно спросил Новосельцев [4].

КН можуть виникнути при вживанні МЖ, що порушують взаємоорієнтацію учасників спілкування. Невдачі варіюють від незначного порозуміння, яке вимагає часу на осмислення і переорієнтацію комунікативних стратегій, до повного провалу спілкування.

Відсутність орієнтації на комунікативну стратегію інших учасників спілкування може бути умисною, виступати як засіб спантеличення співбесідника. У цьому випадку „мовець веде свою партію”, будуючи МЖ, які не відповідають комунікативним намірам іншого учасника спілкування. Створюється враження алогічного багатоголосся МЖ. Приклад із повісті В. Токаревої „Звезда в тумане”: [Чоловік героїні повісті пішов від неї до її шкільної подружки]

В середине дня звонит Другая Подруга. <... >

—Как ты? – спрашивает она. Хочет выяснить, как я корчусь, а потом побежат к Подруге и рассказать. Это даже интереснее, чем сходит в театр. Тут ты и драматург, и актер, и режиссер. А там – пассивный зритель.

—Что ты имеешь в виду? — не понимаю я.

—Ну, вообще ... - мнетя Другая Подруга.

—Индиря Ганди в Москву приехала, — говорю я. — На отца похожа.

—На якого отца?
 —На свого. На Джавахарлала Неру.
 —А-а... — *соображає Другая Подруга.* — А зачем она приехала?
 —По делам. А час назад произошла стыковка грузового корабля.
 —Где?
 —В космосе. <...>
 —Ты-то как? — *снова спрашивает она.*
 —А что тебя интересует? — *наивно не понимаю я.*
 —Ну так... в принципе.
 —В принципе, — *говорю я,* — *неудобно сидеть на двух базарах одним задом, если даже он такой большой, как у тебя.*
 —Ты что, обиделась? — *подозревает Другая Подруга.*
 —Нет, что ты...

Комунікативні невдачі цього типу можуть бути зумовлені невмінням обох партнерів по спілкуванню підтримувати рух апріорного комунікативного смислу обраного МЖ.

Отже, успіх комунікативного акту значною мірою залежить від його учасників. Як мовець, так і слухач повинні володіти певним соціокультурним досвідом, законами спілкування, принципами та правилами комунікативної взаємодії, стратегій і тактик ведення розмови, гнучкою системою комунікативних актів.

Для уникнення КН, пов'язаних із МЖ, необхідно володіти мовною компетенцією, зокрема знаннями лексичної та граматичної семантики, а для досягнення успішного спілкування та поставленої комунікативної мети — законами комунікативної семантики.

Список літератури

1. Арутюнова Н. Д. Дискурс / Н. Д. Арутюнова // Лингвистический энциклопедический словарь. — М., 1990. — С. 136–137.
2. Бахтин М. М. Проблема речевых жанров / Бахтин М. М. // Эстетика словесного творчества. — М., 1886. — С. 159–206.
3. Бацевич Ф. С. Лінгвістична генологія: проблеми і перспективи / Ф. С. Бацевич. — Львів, ПАІС, 2005. — 264 с.
4. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної девіатології / Ф. С. Бацевич. — Львів, 2000. — 236 с.
5. Кабардов М. К. О диагностике языковых способностей / М. К. Кабардов // Психологические и психофизиологические исследования речи. — М., 1985. — С. 176–202.
6. Мороховский А. Н. Стилистика английского языка / Мороховский А. Н., Воробьева О. П. — К. : Вища школа, 1991. — 272 с.
7. Фрумкина Р. М. Вероятностное прогнозирование в речи / Р. М. Фрумкина // Сб. статей. — М. : Наука, 1971. — 199 с.
8. Maeve B. Circle of Friends / B. Maeve. — New York : Delacorte Press, 1991. — 565 p.
9. Shaffer P. Lettice and Lovage: A Comedy / Shaffer P. — New York : Harper and Row, 1990. — 100 p.

І.П. Задорожна, І.А. Пахолок (Чернівці)

ОЦІННИЙ КОМПОНЕНТ КОНОТАТИВНОГО ЗНАЧЕННЯ НІМЕЦЬКОМОВНИХ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ ЗІ СЛОВНИКОВОЮ ПОЗНАЧКОЮ „РОЗМ.”

Досліджуються конотативні (оцінні) значення фразеологічних одиниць (ФО) зі словниковою позначкою „розм.”. У результаті аналізу доведено, що ФО зі словниковою позначкою „розм.”, „розм. фам.”, „розм. жарт.” та ін. складають 25 % фразеологічного фонду німецької мови і є у більшості випадків (71 %) негативно конотованими.

Ключові слова: *фразеологічна одиниця, конотація, фразеологічне значення.*

Исследуются коннотативные (оценные) особенности фразеологических единиц (ФЕ) со словарной пометой „разг.”. В результате анализа выявлено, что ФЕ со словарными пометами „разг.”, „разг. фам.”,